

vrijde Indische gebieden over te brengen; er zou daar niet voldoende controle op hen kunnen worden uitgeoefend.¹

Dat de ex-geïnterneerden, voorzover uit de werkkampen ontslagen, over het algemeen de anti-Nederlandse stemming onder de overige Indonesiërs in Australië aanwakkerden, spreekt vanzelf. Trouwens, voor velen van de ex-Digoeligen gold hetzelfde.

★

Het interneringskamp Boven-Digoel, diep in het binnenland van Nederlands-Nieuw-Guinea aan de bovenloop van de Digoel gelegen (zie kaart VII op pag. 189), was in 1927 in gebruik genomen. Er waren toen zonder vorm van proces, zoals wij in deel II a vermeldden, ruim achthonderd Indonesiërs en tien Chinezen naar toe gebracht, over het algemeen ontwikkelden. Een deel had in het kamp dat *Tanah Merah* (Rode Grond) zou gaan heten, een recalcitrante houding aangenomen: dat deel, ruim honderd personen, was toen naar een ca. 40 km stroomopwaarts gelegen tweede kamp overgebracht, *Tanah Tinggi* (Hoge Grond). Aan die eerste ruim achthonderd gedeporteerden waren in latere jaren nog enkele honderden toegevoegd van wie velen door hun gezin vergezeld waren – anderzijds hadden ook vrijlatingen plaatsgevonden. Eind '39 hadden zich in Boven-Digoel nog driehonderdvijf-en-vijftig gedeporteerden bevonden, ten tijde van de Japanse aanval waren het er omstreeks zestig minder geweest.

Voor de gedeporteerden (van wie velen, onder wie de laatste voorzitter van de *Partai Komunis Indonesia*, Sardjono, zich al sinds '27 in Boven-Digoel bevonden) was het bestaan, zo schreven wij in deel II a, 'een kwelling. Dat was het door de onbegrensde duur van de opgelegde verbanning, maar vooral door het heimwee waar nagenoeg alle gedeporteerden aan leden, en door, aldus Salim' (I. F. M. Salim, in '28 naar Boven-Digoel gedeporteerd), "de verschrikkelijke cenzaamheid." ² Een-

¹ In november '44 werd aan de Raad van departementshoofden meegedeeld dat de stemming in Wallangarra 'uitermate slecht' was (Raad van departementshoofden: Notulen, 21 nov. 1944, a.v., B 1). Er werden in die tijd door de Australische militaire politie vijf-en-vijftig Indonesiërs uit het kamp naar Brisbane overgebracht, waarna van Australische zijde overwogen werd, dezen 'voorlopig te internen'. (a.v., 28 nov. 1944, a.v.) Of die interneringen inderdaad hebben plaatsgevonden, weten wij niet.

² I. F. M. Salim: *Vijftien jaar Boven-Digoel. Concentratiekamp in Nieuw-Guinea. Bakermat van de Indonesische onafhankelijkheid* (1973), p. 145.